

Н.В. Лобанова
В.Я. Проценко

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ГАЛУЗИ

Перехід до ринкових умов господарювання вносить докорінні зміни у роботу фінансових менеджерів підприємств. Не менш значимі зміни відчуються і в органах управління галузевими господарськими комплексами, формах та методах їх роботи.

У вітчизняній економічній літературі питанням управління галузевою економікою, у тому числі галузевими фінансами, приділяється недостатньо уваги. Пояснюється це, зокрема, високим рівнем централізації функцій управління абсолютною більшістю галузей у радянські часи, особливо у фінансовій сфері. Далось взнаки і сприйняття на початку переходу до ринкових відносин багатьма науковцями та галузевими менеджерами-практиками ринкової економіки як нерегульованої, керованої тільки законами вільної конкуренції сфери діяльності юридичних і фізичних осіб. У зв'язку з цим у літературі висловлювалися пропозиції щодо відмови від галузевих принципів управління. Зазвичай дослідниками розглядаються лише окремі проблеми управління фінансами галузей^{1,2}.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики організації управління фінансовими ресурсами зробили такі вчені, як: О.І. Бірман, І.А. Бланк, О.Д. Василик, І.В. Зятковський, М.Я. Коробов, В.К. Сенчагов, М.Т. Сичов, М.П. Яснопольский та ін. Досліджувалися питання ціноутворення, антиінфляційної політики та державної підтримки галузі³, фінансових потоків та бюджетного фінансування⁴, джерел фінансових ресурсів розвитку⁵, податкового регулювання діяльності підприємств галузі⁶.

Поняття “галузеві фінанси” трансформувалося під дією ринкових умов господарювання. У процесі ринкових перетворень, якісних змін в управлінні підприємствами усіх форм власності трансформувалися й економічні комплекси, які за планової економіки називалися галузями, підгалузями, галузевими комплексами. У даний час вони перетворюються через добровільні об'єднання підприємств і організацій у державні корпорації, концерни, господарчі асоціації та інші інтеграційні форми. Відповідно змінилися й методи, інструменти державного та недержавного управління цими комплексами, регулювання їх фінансово-господарської діяльності.

Поширення в Україні зарубіжного досвіду державного управління галузевими господарськими комплексами, впровадження у ряді регіонів країни кластерних форм об'єднань підприємств звернуло увагу науковців і практиків на необхідність розробки відповідних ринковим умовам господарювання інструментів з управління цими комплексами⁷. Державні, регіональні, недержавні галузеві органи управління потребують розробки механізмів координації та забезпечення довгострокових, стратегічних цілей, які можуть базуватися на методах фінансового аналізу і будуть орієнтовані на постійні зміни у ринковому середовищі. Початковими є питання оцінки загального

фінансового стану підприємств і організацій галузі, визначення фінансової стійкості та забезпечення розвитку галузі як економічного комплексу.

У даній статті ставиться за мету розробка методів визначення показників для оцінки фінансового стану галузі як об'єктів державного, регіонального управління. Для її досягнення визначаються такі цілі:

- визначити особливості галузевих фінансових процесів як об'єкта управління;
- запропонувати методи оцінки фінансового стану галузі, її фінансової стійкості;
- дати визначення спеціальних показників фінансового забезпечення інноваційного розвитку галузі та запропонувати методику його визначення.

Для цілей управління галузевими фінансами можна дати такі визначення:

- фінанси галузі – це сфера обігу фінансових ресурсів, де здійснюються їх мобілізація, розподіл і організація раціонального використання;
- фінансові ресурси галузі – сукупність фінансових фондів, які беруть участь у забезпеченні діяльності суб'єктів галузі. Це сума фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, об'єднаних за галузевою ознакою, та коштів галузевих централізованих фондів;
- ефективність використання фінансових ресурсів галузі – показник рівня забезпечення наявними ресурсами діяльності суб'єктів господарювання галузі порівняно з його розрахунковим (нормативним) значенням. Особливістю галузевих фінансів є наявність синергічного ефекту взаємодії фінансів суб'єктів галузі, який прямо пропорційний рівню внутрішньої галузевої кооперації, внутрішньогалузевих позик, трансфертів, взаємних кредитів тощо;
- фінансовий стан галузі – загальна спроможність суб'єктів галузі виконати після настання встановлених термінів їх оплати грошові зобов'язання зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) і фінансово забезпечити свій сталий економічний і соціальний розвиток.

З переходом до ринкових умов господарювання змінилися функції галузевих органів управління (міністерств, відомств, управлінь і відділів місцевих державних адміністрацій та органів самоврядування), здійснюється перехід від централізованих форм і методів до переважно макроекономічних регулюючих методів опосередкованого впливу на кінцеві фінансові результати роботи галузей. Виникає необхідність розробки методики оцінки фінансового стану галузі як інструмента державного управління, обґрунтування відповідних управлінських рішень. Названий інструмент управління має ґрунтуватися на використанні даних встановленої статистичної (податкової) звітності, його розрахунок має бути загальнодоступним, прозорим.

Для оцінки фінансового стану підприємств і організацій галузей, залежно від цілей дослідження, використовуються різні методи і показники. Відомі результати одного із найбільш масштабного статистичного дослідження фінансового стану більш ніж 100 підприємств п'яти галузей, яке проводилося

за чотирма групами фінансових коефіцієнтів: прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності⁸. Безумовними перевагами застосованих при цьому підходів було порівняння фактичних даних з нормативними, оцінка не абсолютних, а відносних фінансових коефіцієнтів для проведення порівняльного рейтингового аналізу різних груп підприємств, а також нейтралізація впливу інфляції під час дослідження процесів, що спостерігалися.

Однак, слід зазначити, що досліджувався фінансовий стан підприємств галузі. Аналіз проводився за такими внутрішньогалузевими групами, як будівельні корпорації, державні і недержавні (акціонерні) підприємства. Тобто це фактично був кластерний аналіз фінансового стану підприємств, а не власне галузей в цілому. Дослідження, як й інші, подібні йому, цілком відповідало поставленому завданню. Проте особливості державного, регіонального управління сучасними господарчими комплексами потребують дещо іншого підходу. Об'єктом дослідження мають бути фінансові процеси, фінансовий стан галузі в цілому (підгалузі, галузевого об'єднання, територіального галузевого інтеграційного утворення).

Головна особливість цього об'єкта дослідження може визначатися розумінням фінансових ресурсів галузі як сума ресурсів підприємств і організацій галузі та коштів галузевих централізованих фондів, а також зовнішніх бюджетних та інших ресурсів, що спрямовуються на розвиток (підтримку) галузі.

Загальний фінансовий стан галузі, на наш погляд, може визначатися за показниками:

1. Коефіцієнта ліквідності (достатності оборотного капіталу) підприємств галузі (K_l):

$$K_l = \frac{A_o}{P_n}, \quad (1)$$

де A_o – сума оборотних активів підприємств галузі; P_n – сума поточних пасивів підприємств галузі.

2. Коефіцієнта оборотності запасів (K_z):

$$K_z = \frac{Z_k}{B_p}, \quad (2)$$

де Z_k – сума вартостей запасів підприємств галузі на кінець року; B_p – сума річних обсягів затрат підприємств галузі на придбання запасів.

3. Рентабельності підприємств галузі (P_e):

$$P_e = \frac{P_g}{O_c + O_b} \cdot 100, \quad (3)$$

де P_g – сума чистого прибутку підприємств галузі; O_c – сума вартостей основних фондів підприємств галузі; O_b – сума вартостей обігових коштів підприємств галузі.

Фінансова стійкість підприємств і організацій галузі в цілому може визначатися за показниками:

1. Коефіцієнта маневреності власних коштів (K_M):

$$K_M = \frac{K_B - A_H}{K_B}, \quad (4)$$

де K_B – сума власних капіталів підприємств і організацій, включаючи суму коштів галузевих централізованих фондів; A_H – сума необоротних активів підприємств і організацій галузі.

2. Коефіцієнта фінансової незалежності (K_H):

$$K_H = \frac{K_3}{K_B}, \quad (5)$$

де K_3 – сума залучених коштів (довгострокових та поточних зобов'язань) підприємств і організацій галузі; K_B – сума власних капіталів підприємств і організацій, включаючи суму коштів галузевих централізованих фондів.

Для галузей із сезонним характером виробництва показники фінансового стану і фінансової стійкості визначаються за середньомісячними даними за 12 місяців.

Нормативне значення показників фінансового стану і фінансової стійкості визначається по кожній галузі з урахуванням особливостей фінансової діяльності, структури активів, пасивів її підприємств і організацій:

Показник	Умовне позначення	Нормативне значення (приклад)
1. Коефіцієнт ліквідності	K_L	≥ 2
2. Коефіцієнт оборотності запасів	K_3	Зменшення проти базового періоду
3. Рентабельність підприємств галузі	P_e	$> 10 \%$
4. Коефіцієнт маневреності власних коштів	K_M	$\geq 0,5$
5. Коефіцієнт фінансової незалежності	K_H	0,5–0,6

Значення показників по галузі з метою порівняння з нормативними визначаються з урахуванням вагових значень підприємств і організацій галузі. Як ваговий фактор може виступати, наприклад, вартість основних фондів, обсяг товарної продукції (робіт, послуг):

$$K_{л.г.} = \frac{\sum_{i=1}^n (O_{c_i} \cdot K_{L_i})}{\sum_{i=1}^n O_{c_i}} \geq 2, \quad (6)$$

де $K_{л.г.}$ – середньогалузевий коефіцієнт ліквідності (достатності оборотного капіталу); K_{L_i} – коефіцієнт ліквідності i -го підприємства, організації –

суб'єкта галузі; O_{c_i} – вартість основних фондів i -го підприємства, організації – суб'єкта галузі; n – загальна кількість підприємств, організацій галузі.

З метою аналізу фінансового розвитку галузі за окремими напрямками можна застосувати спеціальні показники. Наприклад, для аналізу фінансового забезпечення інноваційного розвитку галузі можна застосовувати показник інноваційної спрямованості інвестицій у підприємства і організації галузі, який визначається за формулою:

$$I_{ин.г.} = K_1 \cdot Bк + K_2 \cdot Зо + K_3 \cdot Он, \quad (7)$$

де $I_{ин.г.}$ – показник інноваційної спрямованості інвестиційних ресурсів (валових інвестицій в основний капітал) підприємств галузі, у відсотках; K_1 – питома вага інвестицій інноваційного спрямування у капітальне будівництво ($Bк$), у частках одиниці; K_2 – питома вага інвестицій інноваційного спрямування у загальній сумі інвестицій на придбання раніше існуючих основних засобів ($Зо$), придбаних за межами галузі, у частках одиниці; K_3 – питома вага інвестицій інноваційного спрямування на придбання (виготовлення) нових основних засобів ($Он$), у частках одиниці.

Для визначення рівня інноваційної активності підприємств і організацій галузі (Ia) можна також враховувати питому вагу підприємств, організацій галузі, що освоювали інвестиції у звітному періоді ($Па$) та інноваційну спрямованість їх інвестицій ($I_{ин.п.}$):

$$Ia = Па \cdot I_{ин.п.} \quad (8)$$

Таким чином, розширення або доповнення загальновідомих показників фінансового стану підприємств з урахуванням особливостей аналогічних показників для оцінки фінансів галузі в цілому дає змогу визначити фінансовий стан галузі як об'єкта управління, використовувати як інструмент державного, регіонального управління галузевими господарськими комплексами.

Запропоновані показники оцінки загального фінансового стану галузі, фінансової стійкості підприємств і організацій галузі в цілому, а також спеціальний показник для оцінки фінансового забезпечення інноваційного розвитку галузі можуть, на наш погляд, використовуватися як інструменти галузевого управління, зокрема, для аналізу стану галузевих фінансів, використання фінансових ресурсів, визначення напрямів їх використання, підготовки відповідних управлінських рішень галузевих органів державного управління і самоврядування.

Розробки з питань оцінки фінансового стану галузі можуть використовуватися у дослідженнях ролі централізованих галузевих фінансових ресурсів, зовнішніх і внутрішніх запозичень субсидій, трансфертів у забезпеченні галузевого розвитку, його фінансової підтримки. Самостійними об'єктами дослідження можуть бути нормативи фінансового забезпечення галузевого розвитку, синергичний ефект інтеграційних процесів підприємств і організацій галузі та його вплив на фінансовий стан суб'єктів господарювання і галузі в цілому. Подальші дослідження проблеми можуть також здійснюватися

з метою розробки методів оцінки інших напрямів використання фінансових ресурсів галузі, крім інноваційного спрямування. Вирішення цих завдань сприятиме підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів галузей, дасть змогу зробити цей процес більш керованим з боку галузевих органів управління та таким, що відповідає ринковим умовам господарювання.

¹Масловська Л.Я. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2003. – 366 с.

²Зайцева О.І. Роль підвищення ефективності управління будівельними підприємствами в реалізації стратегії регіонального розвитку // Зб. матер. наук.-практ. конф. “Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2011 року та механізми її реалізації” (Херсон, 6 лютого 2004 р.). – Херсон: ХДТУ, 2004. – 147 с.

³Положенко Д.В. Фінансова стабільність АПК: сутність і шляхи її здійснення // Фінанси України. – 1999. – № 3. – С. 55–62.

⁴Наумова Л.Ю. Аспекти фінансової стабілізації агропромислового комплексу України // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 46–50.

⁵Стацишен М.С., Королькова І.М., Ключник С.М. Про фінансово-економічні важелі управління ресурсовикористанням у рибному господарстві України // Фінанси України. – 1997. – № 5. – С. 105–108.

⁶Марцин В.С., Солдатенков О.В. Регулювання діяльності торгових підприємств // Фінанси України. – 1999. – № 6. – С. 62–69.

⁷Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Украинский контекст. – К.: Логос, 2002. – 446 с.

⁸Назарова Г.В. Фінансовий аналіз у формуванні стратегії економічних систем // Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 34–39.